
Ο σύγχρονος ρόλος του εκπαιδευτικού. Αξιοποίηση αρχών τής Προαγωγής τής Υγείας στην εκπαιδευτική διαδικασία*

Τιμητικός Τόμος καθηγ. ΛΟΥΚΑ ΣΠΑΡΟΥ, 2004, 329-339.

Μιχ. Δ. Δερμιτζάκης*, Β. Ιωαννίδη**

*«Το σχολείο καλείται να υποστηρίξει τους μαθητές του με τέτοιους τρόπους, ώστε αυτοί να μπορέσουν να ακολουθήσουν σταθερή πορεία ανάπτυξης. Με τη στάση του, τόσο το **σχολείο** όσο και κάθε **εκπαιδευτικός** ξεχωριστά, θα δείξει ότι ο σχολικός χώρος είναι χώρος που προάγει την ψυχική ισορροπία και **ευεξία** του παιδιού. Τα παιδιά παραδειγματίζονται από τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών και πολλές φορές τη μιμούνται. Εάν ένας εκπαιδευτικός προσεγγίζει τους μαθητές του με σεβασμό και κατανόηση, τότε και αυτοί θα διδαχθούν το σεβασμό και την κατανόηση και πιθανότατα θα γενικεύσουν αυτή τη συμπεριφορά στις κοινωνικές τους συναναστροφές»¹ (Παυλόπουλος, Τσιάντης, 2000, σελ. 31).*

Περίληψη

Στο παρόν κείμενο επιχειρείται ο εντοπισμός και ο σχολιασμός κύριων συντεταγμένων, οι οποίες στοιχειοθετούν παραμέτρους τής προσωπικότητας του σύγχρονου εκπαιδευτικού. Συνολικά, αποσκοπούμε στα εξής: (α) να δοθεί έμφαση στην ανάγκη μιας πολυεπίπεδης διεύρυνσης στο πρόσωπο του εκπαιδευτικού², με βάση τις σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες, και (β) να διαφανεί η εισαγωγή μιας νέας οπτικής για την κάλυψη των σημερινών κοινωνικών και εκπαιδευτικών αναγκών, στο πλαίσιο αρχών τής Προαγωγής τής Υγείας.

Αφετηρία τής συγγραφής τού παρόντος άρθρου στάθηκε η τιμητική προσφορά στον Καθηγητή Λουκά Σπάρου, η συμβολή τού οποίου στο χώρο τής Προαγωγής τής Υγείας είναι σημαντικότερη.

Εισαγωγικά

Είναι γεγονός ότι μέσα από συντελεστές τής εκπαιδευτικής διαδικασίας -σε όλα της τα επίπεδα και τις μορφές-, όπως ο **εκπαιδευτικός**, ο **εκπαιδευόμενος** και τα **αντικείμενα διδασκαλίας** και **μάθησης**, προσδιορίζονται οι σημαντικές συσχετίσεις ατόμου και κοινωνικού συνόλου, ατομικών αναγκών και δικαιωμάτων καθώς και κοινωνικών αιτημάτων και πολιτισμικών νορμών, στο πλαίσιο του παιδαγωγικού και του ευρύτερα εκπαιδευτικού γίγνεσθαι (Bertrand, 1999). Η **διασύνδεση σχολείου** και

---

* The modern role of the teacher. The importance of Health Promotion in the educational approach.

* Εργαστήριο Ιστορικής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας, Τμήμα Γεωλογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών. (By Prof. M. D. Dermitzakis, Laboratory of Historical Geology and Paleontology, Department of Geology, University of Athens, Ilissia 15781, Athens, Hellas).

** Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών (By Dr. V. Ioannidi, Center of Department of Philosophy-Education-Psychology, School of Philosophy, University of Athens, Ilissia 15781, Athens, Hellas).

¹ Σημειώνουμε ότι οι έντονοι χαρακτήρες (Bold) αποτελούν δική μας παρέμβαση.

² Στην παρούσα εργασία προσπαθούμε να δώσουμε μια διάσταση των σύγχρονων κατευθύνσεων στο ρόλο του εκπαιδευτικού καθώς και μια διακλαδική διεύρυνση των δυνατοτήτων στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσα από τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

κοινωνίας καθώς και ο ρόλος τού εκπαιδευτικού συστήματος στην κοινωνική οργάνωση αποτελεί θέμα ποικίλων απόψεων και ερμηνειών και παράλληλα αμφισβητήσεων. Ειδικότερα, η σχέση σχολείου και κοινωνίας είναι αυτονόητη και ταυτόχρονα πολυσυζητημένη, εφόσον ξεκινάει από την ύπαρξη μιας θεσμοθετημένης σχέσης, ενός δεδομένου κοινωνικού θεσμού -της εκπαίδευσης- στο ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι, που όμως διαμορφώνεται ανάλογα με τις εκάστοτε ιστορικές ανάγκες και συνθήκες.

Σήμερα, ζούμε στη μεταβατική εκείνη περίοδο που, όπως κάθε φάση αλλαγής, χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα αλλά και παράλληλη δημιουργικότητα. Οποιαδήποτε εκτίμηση για την κοινωνική μετεξέλιξη είναι σε μεγάλο βαθμό δύσκολη. Ωστόσο, όλοι συμφωνούν σε έναν χαρακτηρισμό της μελλοντικής κοινωνίας ως «κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας». Η νέα τεχνολογία καθιστά την πληροφορία προσιτή με αμεσότητα και ταχύτητα σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη, υλοποιώντας έτσι τη δυνατότητα συνεχούς παραγωγής της γνώσεως, στην οποία συμπεριλαμβάνεται τόσο η αντικατάσταση όσο και η ανανέωση και ο εμπλουτισμός της ήδη κεκτημένης.

Στο πλαίσιο αυτό, τονίζουμε εμφαντικά τα ακόλουθα:

A) Ο προσδιορισμός της εκπαίδευσης σήμερα έγκειται στη μετάδοση της γνώσεως ευέλικτα και ευπροσάρμοστα στις θετικές εξελίξεις του μέλλοντος. Έτσι, καθοριστικής σημασίας είναι η προώθηση της έρευνας, η παροχή ενημέρωσης για τις καινοτόμες τεχνολογίες και η προώθηση συνεργασιών, με απώτερο στόχο τη δημιουργία δεσμών μεταξύ ερευνητικών, επιστημονικών και βιομηχανικών μονάδων για μια βιώσιμη ανάπτυξη. Τα παραπάνω, ακριβώς, στηρίζονται στο σκεπτικό ότι από τη μια πλευρά η χρηματοδότηση της καινοτομίας γενικά αποτελεί τη νέα πρόκληση της εποχής μας και από την άλλη η ομαδική συνεργασία στις ημέρες μας είναι εργαλείο επαγγελματικής άσκησης (Blanchet & Trognon, 2002).

B) Οι νέοι πρέπει να βιώνουν τις τρεις διαστάσεις της εκπαίδευσης: την ηθική-πολιτισμική, την επιστημονική-τεχνολογική και την κοινωνική-οικονομική (ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ό.π., σελ. 39). Αυτές, όμως, οι τρεις διαστάσεις θα πρέπει να βρίσκονται σε συνάρτηση με τις αρχές, που απορρέουν από το περιεχόμενο της *δια βίου εκπαίδευσης* ως εναλλακτικής λύσης στις προκλήσεις των καιρών μας. Τέτοιες αρχές είναι (Τριλιανός, 2001, σελ. 73):

- ⇒ η αναγνώριση της ισοτιμίας μεταξύ γενικής εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης και η διατήρηση της ποιότητας αυτών,
- ⇒ η συνεργασία μεταξύ των ιδρυμάτων συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και του οικονομικού και παραγωγικού κόσμου,
- ⇒ η επίτευξη ίσων ευκαιριών εκπαίδευσης και απασχόλησης μεταξύ ανδρών και γυναικών καθώς και ειδικών ομάδων τού πληθυσμού,
- ⇒ η ενημέρωση των πολιτών σε θέματα ακαδημαϊκής και επαγγελματικής αναγνώρισης τίτλων σπουδών και παράλληλα η προαγωγή τής συνεργασίας των μελών μιας κοινωνίας.

Ο πρώτος που καλείται να ανταποκριθεί στις νέες κοινωνικές συνθήκες και εκπαιδευτικές ανάγκες είναι ο εκπαιδευτικός. Το ίδιο το εκπαιδευτικό έργο είναι μια πολυεπίπεδη και πολυδιάστατη διαδικασία. Τα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα καθώς και η ίδια η σύνθεση της σύγχρονης κοινωνίας, όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από την πολυπολιτισμικότητα, επιβάλλουν ένα νέο συγκροτημένο ρόλο εκπαιδευτικού. Η ποιότητα του ρόλου αυτού μεταξύ άλλων μπορεί να εγγυηθεί την ποιότητα στο

εκπαιδευτικό έργο, γεγονός καθοριστικής σημασίας για την ποιότητα των ανθρώπινων σχέσεων μέσα στην κοινωνία.

Βασικές διαστάσεις της Εκπαίδευσης και ο Εκπαιδευτικός

Γενικά, η ίδια η **εκπαιδευτική διαδικασία** ως θεσμός επιτελεί συγκεκριμένες αγωγικές και κοινωνικές λειτουργίες³, προσδιοριστικές της σχέσης της με την κοινωνία, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τη *μαθητεία* του νέου, υπό διάπλαση, ατόμου στους κοινωνικούς κανόνες. Βασικές λειτουργίες της εκπαίδευσης ως επίσημης θεσμοθετημένης διαδικασίας είναι: α) η *διδασκαλία*, δηλαδή η μετάδοση γνώσεων και δεξιοτήτων, β) η *κοινωνικοποίηση*, δηλαδή η μετάδοση ενός συστήματος κοινωνικών, οικονομικών και ευρύτερα πολιτιστικών αξιών και αρχών με απώτερο στόχο την κοινωνική και την πολιτισμική ένταξη των μελών του, και γ) η *«επιλογή»*, δηλαδή η διαδικασία διανομής ρόλων μέσα στο κοινωνικό σύνολο, γεγονός που αντανακλάται στη δυνατότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, όσον αφορά στην επίσημη απονομή τίτλων σπουδών, βασικό στοιχείο σύνδεσης με την αγορά εργασίας για την κοινωνική και την οικονομική ανέλιξη του ατόμου μέσα σε αυτή.

Ειδικότερα, οι τρεις λειτουργίες *-διδασκαλία, κοινωνικοποίηση, επιλογή-* αφορούν στην **προσωπικότητα** -δηλαδή, το σύνολο των φυσικών, πνευματικών, ψυχικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών- του παιδιού και του εφήβου, διαμορφώνοντάς την καθοριστικά. Το σχολείο, ιδιαίτερα, ως ο δεύτερος κοινωνικοποιητικός παράγοντας -ο πρώτος είναι η οικογένεια και ο τρίτος το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον-, ασκεί συστηματική επίδραση στη διαμόρφωση του γνωστικού, συναισθηματικού και ψυχοκινητικού τομέα της προσωπικότητας του νέου ατόμου. Αναντίρρητα, η λειτουργία της κοινωνικοποίησης (Νόβα, 1998) παίζει κυρίαρχο ρόλο και θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, κατά κάποιο τρόπο, περικλείει τις άλλες δύο λειτουργίες του σχολείου. Άλλωστε η μετάδοση γνώσεων, αξιών, ιδεών και στάσεων δεν διαμορφώνει ανθρώπινες προσωπικότητες μόνο, αλλά και κοινωνικούς ρόλους παράλληλα σε ένα συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο.

Θεμελιώδεις μορφωτικοί **στόχοι** που τίθενται μέσα από την οργάνωση της σχολικής ζωής, της διδασκαλίας και της μάθησης είναι (Κανάκης, 2001, σελ. 326):

- η απόκτηση ευφυούς και εύχρηστης γνώσης,
- η απόκτηση βασικών δεξιοτήτων προσαρμογής στο φυσικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό περιβάλλον,
- η απόκτηση ικανοτήτων για πνευματική ευλυγισία και αυτόνομη μάθηση,
- η απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων, και
- ο προσανατολισμός σε αξίες.

---

³ Ο Αντ. Δανασής (1992), μέσα από μια βιβλιογραφική ανασκόπηση, κάνει σχετικές αναφορές για το ρόλο του εκπαιδευτικού και τις διαστάσεις που έχει αυτός ο ρόλος μέσα στην τάξη αλλά και στην κοινωνία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη λειτουργία της ενθάρρυνσης, της καθοδήγησης και της αξιολόγησης κατά τον Hoyle, και τη σημασία των προσωπικών σχέσεων κατά τον Peters. Ωστόσο, πέρα από αυτές τις διαστάσεις, «ο εκπαιδευτικός, για να λειτουργήσει με επιτυχία, πρέπει να δημιουργήσει ένα σταθερό και κατευθυνόμενο περιβάλλον, μέσα στο οποίο θα πραγματοποιείται η μάθηση» (Δανασής, 1992, σελ. 278).

Συνιστώσες της κοινωνικής οικολογίας του σχολείου, συνιστώσες που σχετίζονται άμεσα με τη **δυναμική της διδασκαλίας**⁴, συγκροτούν τα ακόλουθα (Πηγιάκη, 2002, σελ. 1 κ. εξ.):

- η εκπαίδευση και η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών,
- η επιλογή και ο τρόπος πρόσληψης των εκπαιδευτικών,
- η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού και του έργου του,
- το θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας,
- η υλικο-τεχνική υποδομή και τα εποπτικά μέσα,
- η αξιολόγηση των μαθητών,
- το ευρύτερο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο του σχολείου.

Τόσο οι στόχοι του εκπαιδευτικού συστήματος όσο και η δυναμική της διδασκαλίας είναι πρωτίστως άμεσα συνυφασμένα με τον καθοδηγητικό και βιωματικό ρόλο του ίδιου του εκπαιδευτικού. Βασικός συντελεστής για την επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης είναι ο ίδιος ο εκπαιδευτικός με την προσωπικότητα και την κατάρτισή του. Έτσι, το βασικό *δρων πρόσωπο* μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα καθίσταται ο **εκπαιδευτικός**. Με τον όρο «εκπαιδευτικός» ορίζουμε

«το σύνολο των επαγγελματιών που έχουν ως κύριο έργο τη διδασκαλία στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Συνεπώς, η χρήση του από τη μια σηματοδοτεί ένα επαγγελματικό χώρο και από την άλλη υπονοεί το αδιαίρετο και αδιαφοροποίητο του συγκεκριμένου χώρου» (Σταμέλος, 2001, σελ. 83).

Πώς διαμορφώνεται, όμως, ο ρόλος του σύγχρονου εκπαιδευτικού; Στο ερώτημα αυτό θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, με κύριο άξονα τη συμβολή μιας σύγχρονης τάσης της αγωγής, της **Προαγωγής της Υγείας**.

Το σχολείο ως φορέας τής Προαγωγής τής Υγείας: Συμπληρωματικές διαστάσεις και αναδυόμενες δυνατότητες στο ρόλο τού σύγχρονου εκπαιδευτικού

Στις ημέρες μας, σύμφωνα με την προσέγγιση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Σχολείων Προαγωγής της Υγείας, είναι χαρακτηριστικό ότι το επίκεντρο της προαγωγής της υγείας στα σχολεία εστιάζεται στην **ψυχική** και τη **συναισθηματική υγεία**. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, σημαντικά είναι το σχολικό περιβάλλον, το σχολικό ήθος, οι σχέσεις μέσα στο σχολικό πλαίσιο, οι δεσμοί του σχολείου με την υπόλοιπη κοινότητα (Σώκου, 2000). Τι εννοούμε, όμως, με τους όρους *υγεία* και

---

⁴ Υπό το σκεπτικό μιας εξειδικευμένης τεχνικής ορολογίας, θεωρούμε σκόπιμο να οροθετήσουμε εννοιολογικά τους εξής όρους: «*Η διδασκαλία περιλαμβάνει τις ενέργειες και τους χειρισμούς του εκπαιδευτικού για την οικειοποίηση της ανάλογης γνώσης και πείρας (μάθηση) από την πλευρά του μαθητή. Η οικειοποίηση αυτή, δηλαδή η μάθηση, είτε προέρχεται από συνειδητές και σκόπιμες ενέργειες [...] είτε από το ευρύτερο φάσμα των επιδράσεων [...] είτε συντελείται με προσωπική προσπάθεια του υποκειμένου [...] και επιφέρει σε αυτό επιδράσεις και μεταβολές (αγωγή). [...] Το σύνολο των επιδράσεων αυτών, ή καλύτερα η μορφή που οι επιδράσεις αυτές προσδίδουν στο άτομο, αποτελεί τη μόρφωση, που και αυτή δεν έχει στατικό χαρακτήρα, όπως και η αγωγή. Η οργανωμένη, από την Πολιτεία ή άλλο φορέα, αγωγή και μάθηση ονομάζεται εκπαίδευση και ο τρόπος οργάνωσής της αποκαλείται εκπαιδευτικό σύστημα. Για την απόκτηση ειδικών γνώσεων, κυρίως ως προς τις νέες τεχνολογίες, αναγκαία είναι η (διαρκής) κατάρτιση» (Πυργιωτάκης, 1999, σελ. 63).*

προαγωγή της υγείας; Με τον όρο υγεία εννοούμε «την πλήρη σωματική, ψυχική και κοινωνική ευεξία του ανθρώπου και όχι μόνο την απουσία νόσου ή αναπηρίας» (Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας). Με την έννοια Προαγωγή τής Υγείας εννοούμε τη «διαδικασία που δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να ελέγχουν και να βελτιώνουν την υγεία τους» (Καταστατικός χάρτης της Οτάβα, 1986, βλ. Σώκου, 1994, σελ. 20).

Σημαντικοί στόχοι τής Προαγωγής τής Υγείας είναι η μείωση των ανισοτήτων, η εξασφάλιση ίσων ευκαιριών, η προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος, η συντονισμένη δράση από φορείς, άτομα και ομάδα πολιτών. Τομείς δράσης αποτελούν η δημιουργία υγιούς δημόσιας πολιτικής, η δημιουργία υποστηρικτικού περιβάλλοντος, η ενδυνάμωση της κοινοτικής δράσης, η ανάπτυξη προσωπικών δεξιοτήτων, ο επαναπροσανατολισμός των υπηρεσιών υγείας (ό.π., σελ. 21) σε συνδυασμό, ωστόσο, με εκπαιδευτικά μέτρα.

Η Προαγωγή της Υγείας εμπλέκει τον πληθυσμό, προωθεί δραστηριότητες εκτός των υγειονομικών υπηρεσιών, συνδυάζει μεθόδους και τεχνικές όπως επικοινωνία, εκπαίδευση, νομοθεσία, οικονομικά μέτρα, κοινοτική ανάπτυξη και συμμετοχή, υποστηρίζει τον επαναπροσδιορισμό των υπηρεσιών υγείας αποϊατρικοποιώντας την υγεία, στοχεύει στη συμμετοχή του κοινού. Προϋποθέσεις για την προαγωγή της υγείας είναι η ειρήνη, η στέγη, η εκπαίδευση, η τροφή, το εισόδημα, η εξασφάλιση των βασικών πόρων, η σταθερότητα του περιβάλλοντος, η κοινωνική δικαιοσύνη, η ισότητα (ό.π.).

*Παράλληλα, στο πλαίσιο μιας τέτοιας φιλοσοφίας, υιοθετήθηκε από την παγκόσμια κοινότητα, τον Μάιο του 1998, η πολιτική «Υγεία για όλους τον 21^ο αιώνα». Είναι ένα πολιτικό και κοινωνικό όραμα, το οποίο γεννήθηκε στην Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας το 1977 και παρουσιάστηκε αρχικά στη συνδιάσκεψη της Alma Ata το 1978 (Δημολιάτης, 2002). Το όραμα αυτό αποτελεί ένα πλαίσιο εφαρμογής καλύτερων στρατηγικών, οι οποίες έχουν αναδυθεί μέσα από τη συλλογική εμπειρία. Σε μία από τις κύριες, λοιπόν, στρατηγικές δράσης που έχουν επιλεγεί, με απώτερο στόχο την επιστημονική, οικονομική, κοινωνική και πολιτική βιωσιμότητα της πολιτικής «ΥΓΕΙΑ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ τον 21^ο ΑΙΩΝΑ» είναι η συμμετοχική διαδικασία που εμπλέκει εταίρους σε όλα τα επίπεδα, μεταξύ των οποίων και το **σχολείο**, προωθώντας έτσι την από κοινού λήψη αποφάσεων και την εκτέλεσή τους (ό.π., σελ. 58-59).*

Πώς διαμορφώνεται, όμως, ο ρόλος του σύγχρονου εκπαιδευτικού σε ένα τέτοιο σχολείο; Ποιος είναι οι δυνατότητές του κάτω από αυτές τις νέες τάσεις και προοπτικές;

*Σε ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό πλαίσιο, ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να συνδυάζει μια ποικιλία ιδιοτήτων, όπως **παιδαγωγός, καθοδηγητής, οργανωτής, εμπνευστής, ερευνητής, φίλος, μεταρρυθμιστής** (βλ. ενδεικτικά Γκούβρα, Κυρίδης, Μαυρικάκη, 2001, σελ. 93-95). Και αυτό, διότι*

«η εκπαίδευση πρέπει να είναι μια κοινωνική εμπειρία μέσω της οποίας τα παιδιά μαθαίνουν για τον εαυτό τους, αναπτύσσουν διαπροσωπικές δεξιότητες και αποκτούν βασικές θεωρητικές γνώσεις και τεχνογνωσία» (ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, 1999, σελ. 39).

Επιπλέον, εξαιρετικής σημασίας θα έχει πάντα μέσα στο σχολικό πλαίσιο

«η εδραίωση ενός βοηθητικού ήθους στο σχολείο σύμφωνα με το οποίο η προσωπική ελευθερία εξισορροπείται με ένα πλαίσιο σαφών κανόνων και διαδικασιών και υπάρχει αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των μαθητών και ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές»

και «η ύπαρξη εξέλιξης στους κανόνες και στις σχέσεις μεταξύ προσωπικού και μαθητών» (Head, 2000, σελ. 171).

Πιο αναλυτικά, ο σύγχρονος ρόλος του εκπαιδευτικού διαγράφεται με σαφήνεια μέσα από την ποιότητα της θεωρητικής του κατάρτισης, το επίπεδο της τεχνογνωσίας του και τη συνολικότερη επάρκεια της ψυχο-συναισθηματικής και κοινωνικής του ταυτότητας. Ειδικότερα, η γενική παιδεία, η επαγγελματική κατάρτιση, η μύηση στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και η διαπολιτισμική μόρφωση είναι οι τέσσερις τομείς που πρέπει να συνθέτουν το περιεχόμενο της μόρφωσης του Ευρωπαίου εκπαιδευτικού (Τρούλης, 1996, σελ. 320 κ. εξ.).

Έτσι, ο εκπαιδευτικός⁵ δύναται να είναι:

- ο λειτουργός, διότι η αποστολή του είναι κοινωνική,
- ο επιστήμονας, διότι κατέχει ένα συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο,
- ο δημόσιος υπάλληλος, διότι επιτελεί μία εργασία που υπόκειται και σε διοικητικές δεσμεύσεις, και
- ο διαμεσολαβητής μεταξύ νέου ατόμου και κοινωνίας, ο συνδεδεμένος κρίκος μεταξύ μιας πραγματικότητας που προϋπάρχει -κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής- και μιας νέας δυναμικής που αναπτύσσει το νεαρό άτομο προσπαθώντας να ενσωματωθεί και να δημιουργήσει, πολλές φορές με αντιφάσεις, αντιθέσεις, ίσως και βιαιότητες.

Επιπλέον, στον 21^ο αιώνα, όπου η επιστήμη και η τεχνολογία είναι από τους βασικότερους παράγοντες της οικονομικής και της κοινωνικής ανάπτυξης, η ιδιαιτερότητα του εκπαιδευτικού διαμορφώνεται υπό ένα συνολικότερο φάσμα επιστημονικών, ερευνητικών, διδακτικών, αγωγικών και μαθησιακών παραμέτρων. Οι παράμετροι αυτές απαρτίζουν ένα πιο σύνθετο πλέγμα τεχνικής, εξειδικευμένων γνώσεων και κοινωνικής προσφοράς, γεγονός που υλοποιείται μέσα από τη διαμόρφωση ενός **στοχαζόμενου εκπαιδευτικού, ενός εκπαιδευτικού ερευνητή και μεταρρυθμιστή** (Καλαϊτζοπούλου, 2001, σελ. 16-17).

Μια διευρυμένη έννοια του εκπαιδευτικού, η οποία περιλαμβάνει τον *εκπαιδευτικό-σύμβουλο* και τον *εκπαιδευτικό-ερευνητή* απαιτεί βασικές ικανότητες, όπως (Κοσμίδου-Hardy, Μαρμαρινός, 1994, σελ. 54-55):

- A. Γνωστικές ικανότητες, οι οποίες συνίστανται στις ευρύτερες αντιληπτικές δεξιότητες με γνώμονα μια κριτική ανάλυση των πληροφοριών και των ανθρώπινων καταστάσεων.
- B. Ικανότητες στο χειρισμό των διαπροσωπικών σχέσεων, γεγονός που απαιτεί ενσυναίσθηση, καθώς και προώθηση του αισθήματος επάρκειας στους άλλους.
- Γ. Ύπαρξη κινήτρων για την ικανοποίηση αναγκών, όπως η επίτευξη στόχων και η άσκηση επιρροής.

Ειδικότερα, ο *εκπαιδευτικός-ερευνητής* με την ανάληψη κάθε είδους επιστημονικής πρωτοβουλίας θα πρέπει να διευκολύνει το διδακτικό έργο, να προάγει τη σύνδεση διδασκαλίας και έρευνας⁶ με την κοινωνική πραγματικότητα και γενικά να προβαίνει σε ενέργειες σύνδεσης της εκπαίδευσης με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο.

---

⁵ Εκτενείς αναφορές για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού κάνει ο Ματσαγγούρας (2002), όπου αναφέρει θέματα ταυτότητας, ρόλου και αυτονομίας. Επίσης, ο Κελεσίδης (2001) αναλύει τον Έλληνα εκπαιδευτικό ως λειτουργό και υπάλληλο.

⁶ Πρβλ. (Κιουσοπούλου, 1999, σελ. 248), όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «η διδασκαλία δεν είναι ανεξάρτητη από την έρευνα».

Επομένως, οι αυξημένες απαιτήσεις τής εποχής μας σε γνώσεις υψηλού επιπέδου, διαρκώς ανανεούμενες και εμπλουτιζόμενες, απαιτούν ανάπτυξη στους παρακάτω άξονες:

- Υψηλό επίπεδο της γενικής παιδείας,
- Διδασκαλία και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών,
- Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών,
- Δια βίου εκπαίδευση και κατάρτιση,
- Ενίσχυση των μεταπτυχιακών σπουδών,
- Έμφαση και ενίσχυση στην έρευνα.

Επίσης, υπό το πνεύμα μιας συνεχώς διογκούμενης κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, μια άλλη διάσταση με συμβουλευτικό και διαμεσολαβητικό ρόλο, αυτή του *εκπαιδευτικού-διαμεσολαβητή* μπορεί να παίξει καίριο ρόλο. Ο εκπαιδευτικός-διαμεσολαβητής μπορεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες μιας αγωγικής διαδικασίας με διακριτικό χαρακτηριστικό την *Πρόληψη*, άξονες αναφοράς της οποίας θα είναι: α) η γενική εκπαίδευση του ανηλίκου, β) ο επαγγελματικός του προσανατολισμός, και γ) η παροχή συμβουλευτικής σε τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζει (Ιωαννίδη, 2001, σελ. 301). Άλλωστε, οι δύο φορείς αγωγής, ο *εκπαιδευτικός* και ο *γονιός*, ο καθένας από διαφορετική σκοπιά, αποτελούν τη συνισταμένη για την αποδοτικότερη συμμετοχή τού νέου στο σχολείο και τη δημιουργικότερη συμμετοχή του στο κοινωνικό αγαθό.

Σε «προβληματικές» καταστάσεις, ο εκπαιδευτικός μπορεί να λειτουργήσει και ως «ερευνητής» *της τάξης* (Γαλανάκη, Καλαντζή-Αζίζι, 1998, σελ. 66). Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με προσεκτική παρατήρηση της τάξης του, με στόχο τον εντοπισμό ομάδων υψηλού κινδύνου. Παράλληλα, με τη χρήση γνωσιακών-συμπεριφοριστικών (π.χ. έπαινος, αμοιβή, θετική ενίσχυση, παρεμβάσεις στο χώρο του σχολείου) και συστημικών μεθόδων (θετική σημασιодότηση ενός συμπτώματος «προβληματικής» συμπεριφοράς) και κυρίως με προσωπική εργασία και ενδοσκόπηση του ίδιου του εκπαιδευτικού, μπορεί να αντιμετωπίσει τέτοιου είδους δύσκολες καταστάσεις μέσα στη σχολική τάξη (ό.π., σελ. 67 κ. εξ.).

Τέτοιες τακτικές έχουν ιδιαίτερη σημασία, διότι: α) ο εκπαιδευτικός υιοθετώντας τη «συνεργατική οπτική», αναγνωρίζει στη συμπεριφορά των παιδιών μια λογική και κατάλληλη αντίδραση σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, β) αποκτά μια ρεαλιστικότερη άποψη των πραγμάτων και απαλλάσσεται από ουτοπίες τού τύπου «όλα να αλλάξουν» γ) μειώνεται η ακαμψία τού συστήματος της τάξης, τμήμα της οποίας είναι και ο εκπαιδευτικός, δ) ελαχιστοποιείται η ετικετικοποίηση και ο στιγματισμός των παιδιών (ό.π., σελ. 69).

Επιπλέον, η εκπαίδευση -και αυτό διαφαίνεται καλύτερα σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης- έχει υπερβεί τις παραδοσιακές αντιλήψεις και λειτουργεί ως φορέας μιας γνώσης, που δεν είναι απλώς ατομικό δικαίωμα και οικονομικό αγαθό, αλλά η ίδια κοινωνία την έχει αναγάγει σε μέσο άσκησης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (Τσαούσης, 1999). Αξίζει να τονίσουμε ότι η δραστηριότητά του εκπαιδευτικού, ειδικότερα σε επίπεδα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δύναται να εκτυλίσσεται στα εξής επίπεδα:

- Διεξαγωγή ερευνών και μελετών,
- Οργάνωση προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σεμιναρίων,
- Οργάνωση επιστημονικών συναντήσεων,

-
- Οργάνωση κύκλων επιμόρφωσης για διάφορες ομάδες πληθυσμού,
  - Παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού,
  - Συνεργασία με άλλα ιδρύματα και φορείς,
  - Οργάνωση αρχείων και τραπεζών δεδομένων,
  - Πραγματοποίηση επιστημονικών εκδόσεων και δημοσιεύσεων,
  - Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών.

Ο νέος, λοιπόν, διαμορφούμενος ρόλος του εκπαιδευτικού θα πρέπει να συνίσταται σε άξονες, όπως:

- ενημέρωση ως προς τις σύγχρονες εξελίξεις του τομέα του,
- ανάπτυξη ενός σφαιρικού τρόπου αντίληψης,
- εισαγωγή μιας κριτικής και παράλληλα δημιουργικής σκέψης,
- γνώση συνυφασμένη με διανθρώπινες αξίες.

Έτσι, το νέο πρόσωπο του εκπαιδευτικού, όπως αυτό διαμορφώνεται υπό το πρίσμα ραγδαίων, σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλαγών σε θέματα οικονομίας, τεχνολογίας και κουλτούρας, ορίζεται σε ένα πλαίσιο αναφοράς, με κύριο άξονα την ενίσχυση της **εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της προσαρμογής τού νέου ατόμου για προετοιμασία στην αλλαγή**. Είναι χαρακτηριστικό, με βάση τη φιλοσοφία της Προαγωγής της Υγείας, ότι *«για να φθάσουν οι άνθρωποι στην κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίζουν και να πραγματοποιούν τις φιλοδοξίες τους, να ικανοποιούν τις ανάγκες τους, να μπορούν να αλλάζουν το περιβάλλον ή να προσαρμόζονται σε αυτό που υπάρχει»* (Σώκου, ό.π., σελ. 21). Αυτό, ακριβώς, κατά την άποψή μας δύναται να αποτελέσει την πεμπτούσια του εκπαιδευτικού λειτουργήματος.

Θα ήταν σκόπιμο να τονίσουμε ότι η ίδια η εκπαίδευση θα πρέπει να προσανατολίζεται στη διαμόρφωση ενός ρόλου ενεργού, χειραφετημένου πολίτη με δημοκρατικές ιδέες, η αυτάρκεια και η επαγγελματική επάρκεια του οποίου θα μπορούν να εξασφαλίσουν τη δημιουργία μιας ειρηνικής και παραγωγικής τάξης ως πρωτόλειο μιας μετέπειτα δημιουργικής πορείας στην κοινωνία. Ιδέες, στάσεις και αρχές όπως η ειρήνη, η ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον, η μέριμνα για την υγεία, η εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες, η προσαρμογή στο νέο πνεύμα της παγκοσμιοποίησης και η αφύπνιση νέων συνειδησιακών χαρακτηριστικών ως προς την ταυτότητα του Ευρωπαίου πολίτη, χωρίς να εξαλείφονται ωστόσο τα εθνικά και τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά, είναι μερικά από τα γόνιμα εκείνα στοιχεία που θα προάγουν την ανθρώπινη προσωπικότητα. Σε αυτά καίριας σημασίας θα είναι ο ρόλος του εκπαιδευτικού.

Ακολούθως, το διδακτικό, ερευνητικό και διοικητικό έργο του εκπαιδευτικού θα διακρίνεται μακροπρόθεσμα από αναποτελεσματικότητα, εάν δεν υπεισέρχεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικών στρατηγικών και πολιτικών. Οι πολιτικές αυτές θα περιλαμβάνουν:

- Την προώθηση *ίσων ευκαιριών* για όλους ως προς την πρόσβαση στην αγορά εργασίας,
- Τη συμμετοχή στη βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης μέσω *διαρκούς επιμόρφωσης* του πληθυσμού (δια βίου εκπαίδευση),
- Τα προληπτικά μέτρα για τη διευκόλυνση της προσαρμογής στις οικονομικές και τις κοινωνικές αλλαγές *ειδικών κοινωνικών ομάδων*.

Ωστόσο, πεποίθησή μας είναι ότι η γνώση πρέπει να βασίζεται στην **παιδαγωγική αντίληψη** ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης των σχετικών με την αγωγή και τη μάθηση θεμάτων. Και αυτό, διότι ο εκπαιδευτικός «θα πρέπει να μάθει και αυτός όχι μόνο τα αντικείμενα της διδασκαλίας του, αλλά και το ίδιο το παιδί ή τον έφηβο στον οποίο απευθύνεται: με λίγα λόγια, το μαθητή ως ον ζωντανό που αντιδρά, μεταμορφώνεται και αναπτύσσεται διανοητικά, σύμφωνα με νόμους τόσο πολύπλοκους όσο και αυτοί του βιολογικού του οργανισμού» (Piaget, 2000, σελ. 228). Επομένως, αυτή η παιδαγωγική αντίληψη θα αποτελέσει το εφαλτήριο για τον προσδιορισμό και τη διαμόρφωση προοπτικών και προϋποθέσεων, με σκοπό, μέσα από την προώθηση και την ανάπτυξη εκπαιδευτικών συνεργασιών, πρωτοβουλιών και δράσεων, την ανάπτυξη του δυναμικού του νέου ατόμου, ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη ιδιαίτερων αναγκών στο άτομο.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο παραδοσιακός ρόλος τού εκπαιδευτικού, μόνιμος στην πορεία τού χρόνου μέσα από τη μετάδοση επιλεγμένων γνώσεων -με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα-, κοινωνικών αξιών, καθώς και δεξιοτήτων και ικανοτήτων, ικανών να εξασφαλίσουν το εργασιακό μέλλον τού νεαρού ατόμου, αποκτά διαχρονική σημασία και αξία. Η αξία αυτή υφίσταται στο ότι:

*«τα παιδιά και οι νέοι έχουν ανάγκη ιδιαίτερων συνθηκών, ώστε να διευκολυνθούν οι διεργασίες διαμόρφωσης του ψυχικού τους κόσμου μέσω της μάθησης και της ανάπτυξης. [...] Οι συνθήκες αυτές, αντίθετα, διαμορφώνουν πρώτα απ' όλα τη δυναμική της ανθρώπινης επικοινωνίας στη σχέση **αλληλεπίδρασης** και αλληλεπιρροής, όπου δάσκαλοι και μαθητές μέσα από την εμπλοκή τους στο πεδίο της **επικοινωνίας**, στα πλαίσια του ρόλου του ο καθένας και των δυνατοτήτων του, δημιουργούν τη μορφή και το περιεχόμενο της συνάντησής τους, δίχως να απομονώνονται από το ανθρώπινο και το φυσικό τους περιβάλλον. Πρόκειται ουσιαστικά για το κατ' εξοχήν πεδίο άσκησης ελευθερίας, ανακάλυψης και δημιουργίας, μάθησης και ανάπτυξης, όχι μόνο στο σχολείο αλλά και σε όλους τους χώρους και τις περιπτώσεις όπου οι άνθρωποι επικοινωνούν και βιώνουν την εμπειρία της συνάντησής τους ως **αλληλοδημιουργία**» (Μπακιρτζής, 2002, σελ. 20).*

Αντί επιλόγου

Η συνισταμένη των στόχων μιας εκπαιδευτικής πολιτικής, σε όλα τα επίπεδα και σε όλες τις μορφές που δύναται να υπάρξει **εκπαίδευση**, πρέπει να είναι η ψυχο-συναισθηματική **ολοκλήρωση** του ανθρώπου, ιδιαίτερα του νέου, και η ουσιαστική προετοιμασία για την επαγγελματική ένταξή του στον κοινωνικό ιστό. Μέσα από το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα, με βάση τη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ταυτότητας που θα συγκλίνει στις διεθνείς τάσεις, χωρίς να προσβάλλεται, ωστόσο, η ιδιαιτερότητα του εκπαιδευτικού θεσμού, πρέπει να δοθεί έμφαση στους εξής τομείς:

- ✓ στην ανάπτυξη μιας υψηλού επιπέδου παιδείας με ταυτόχρονη και γρήγορη εξειδίκευση,
- ✓ στη δράση για την ευρύτερη οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, και
- ✓ στη στρατηγική επαγγελματικής κατάρτισης και εκπαίδευσης, η οποία θα έρχεται ως αποτέλεσμα μιας ταχύρρυθμης αναδιάρθρωσης των παραγωγικών διαδικασιών που συνδέονται με τις τεχνολογικές μεταβολές και τις επιπτώσεις σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο (Χασάπης, 2000, σελ. 7).

Κατάληξη της όποιας αγωγικής επίδρασης μέσα στον εκπαιδευτικό χώρο πρέπει να είναι η δημιουργία ευτυχισμένων και ισορροπημένων Ανθρώπων· αλλά αυτό δεν θα μπορέσει ποτέ να επιτευχθεί χωρίς την ουσιαστική βιωματική παρέμβαση και καλλιέργεια –από τον καθένα ξεχωριστά και πρωτίστως τον **εκπαιδευτικό**– των ιδανικών τής ειρήνης, της ελευθερίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ορόσημο τέτοιων προσδοκιών πρέπει να είναι η ακόλουθη σκέψη (Δερμιτζάκης, 1998, σ. 11):

«ο άνθρωπος διαθέτει πληρότητα και οργάνωση, ώστε να αντιλαμβάνεται και τον κόσμο στο σύνολό του, αλλά και τη δική του ύπαρξη, τη δική του υπόσταση. Όσο εντονότερα αναζητούμε, όσο ευρύτερα δημιουργούμε και όσο ψηλότερα ανεβαίνουμε τόσο περισσότερο υπάρχουμε».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bertrand, Y. (1999). *Σύγχρονες εκπαιδευτικές θεωρίες*. Μετάφραση: Α. Σιπητάνου, Ε. Λινάρδου. Προσαρμογή-Επιμέλεια: Α. Σιπητάνου. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Blanchet, A. & Trognon, A. (2002²). *Ψυχολογία ομάδων. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εφαρμογές των ομαδικών μοντέλων*. Αθήνα: Σαββάλας.

Γαλανάκη, Ε., Καλαντζή-Αζίζι, Α. (1998). Σχέση ανάμεσα στην προσδοκία κοινωνικής αποτελεσματικότητας και στο συναίσθημα της μοναξιάς του παιδιού: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού. *Νέα Παιδεία*, 86 (σελ. 54-72).

Γκούβρα, Μ., Κυρίδης, Α., Μαυρικάκη, Ε. (2001). *Αγωγή Υγείας και Σχολείο. Παιδαγωγική και Βιολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: εκδ. Τυπωθήτω – Γ. Δαρδανός.

Δανασσής-Αφεντάκης, Αντ. Κ. (1992⁴). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. τ. Α': Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης*. Αθήνα (αυτοέκδοση).

Δερμιτζάκης, Μ. Δ. (1998). *Αναζητώντας τους προγόνους μας*. Αθήνα.

Δημολιάτης, Γ. (μετάφραση-επιμέλεια). (2002). *ΥΓΕΙΑ 21. Υγεία για όλους τον 21^ο αιώνα (Το πλαίσιο πολιτικής 'Υγεία Για Όλους' για την Περιοχή Ευρώπης της ΠΟΥ. Ένας ξεκάθαρος χάρτης της πορείας προς τα μπρος)*. Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας. Γραφείο Περιοχής Ευρώπης. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ. Ο θησαυρός που κρύβει μέσα της, Unesco. (1999). Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα υπό την Προεδρία του Jacques Delors. Μετάφραση: Ομάδα εργασίας του Κέντρου Εκπαιδευτικής Έρευνας. Πρόλογος: Μ. Κασσωτάκης. Αθήνα: Gutenberg.

Head, J. (2000). *Εκπαιδύοντας τους Εφήβους. Ζητήματα της εφηβείας που επιδρούν στην ανάπτυξη της ατομικής ταυτότητας κατά την εκπαίδευση και την εργασία*. Μετάφραση: Π. Κατσώνη. Αθήνα: Σαββάλας.

Ιωαννίδη-Ψυχογιού, Β. (2001). *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Καλαϊτζοπούλου, Μ. (2001). *Ο Εκπαιδευτικός ως Στοχαζόμενος Επαγγελματίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Κανάκης, Ι. Ν. (2001). Οι σκοποί της διδασκαλίας και της μάθησης σε μια ανοικτή, πολυπολιτισμική κοινωνία. Στο ανθολόγιο: Ουζούνης, Κ., Καραφύλλης, Α. (επιμέλεια). *Πρακτικά Συνεδρίου* (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σύλλογος Εκπαιδευτικών Α/Βάθμιας Εκπαίδευσης Αλεξανδρούπολης, Μάιος 2001), με θέμα: «*Ο δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*» (σελ. 323-330). Ξάνθη: εκδ. Σπανίδη.

Κελεσίδης, Γ. (2001). Εκπαιδευτική πραγματικότητα και προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα. Στο ανθολόγιο: Ουζούνης, Κ., Καραφύλλης, Α. (επιμέλεια). *Πρακτικά Συνεδρίου* (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σύλλογος Εκπαιδευτικών Α/Βάθμιας Εκπαίδευσης Αλεξανδρούπολης, Μάιος 2001), με θέμα: «*Ο δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*» (σελ. 353-363). Ξάνθη: εκδ. Σπανίδη.

Κιουσοπούλου, Τ. (1999). Σκέψεις για τη διδασκαλία της βυζαντινής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο. *Μνήμων*, 21^{ος} (σελ. 247-251). Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού.

Κοσμίδου-Hardy, Χ., Μαρμαρινός, Γ. (1994). Ο δάσκαλος και η ενεργός έρευνα. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 79 (σελ. 51-59).

Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2002). *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας. τ. Α': Θεωρία της Διδασκαλίας. Η Προσωπική Θεωρία ως Πλαίσιο Στοχαστικό-κριτικής Ανάλυσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Μπακιρτζής, Κ. Ν. (2002). *Επικοινωνία και αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (1998). *Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του κοινωνικού υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.

Παυλόπουλος, Χ., Τσιάντης, Ι. (Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έκδοσης). (2000). *Αγωγή Υγείας. Ψυχική υγεία – Διαπροσωπικές σχέσεις 11-14 ετών. Τόμος Ι – Εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ. Διεύθυνση Σπουδών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Γραφείο Αγωγής Υγείας. Εθνικό ίδρυμα Νεότητας.

Πηγιάκη, Π. (2002³). *Προετοιμασία, Σχεδιασμός και Αξιολόγηση της Διδασκαλίας. Διδακτική μεθοδολογία*. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.

Πυργιωτάκης, Ι. Ε. (1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Piaget, J. (2000). *Περί Παιδαγωγικής*. Επιστημονική θεώρηση: Στ. Σαμαρτζή. Μετάφραση: Μ. Αβαριτσιώτη. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Σταμέλος, Γ. (2001). Από τον εθνικό στον κοινοτικό εκπαιδευτικό; Τάσεις και προοπτικές για ένα επάγγελμα που αλλάζει. Στο ανθολόγιο: Ουζούνης, Κ., Καραφύλλης, Α. (επιμέλεια). *Πρακτικά Συνεδρίου* (Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Σύλλογος Εκπαιδευτικών Α/Βάθμιας Εκπαίδευσης Αλεξανδρούπολης, Μάιος 2001), με θέμα: «*Ο δάσκαλος του 21^{ου} αιώνα στην ευρωπαϊκή ένωση*» (σελ. 83-89). Ξάνθη: εκδ. Σπανίδη.

Σώκου, Κ. (1994). *Οδηγός αγωγής και προαγωγής της υγείας. Πρότυπο πρόγραμμα «αλκοόλ και ατύχημα»*. Πρόλογος: Ν. Ματσανιώτης. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Τριλιανός, Θ. (2001). Η δια βίου Εκπαίδευση: Αναγκαιότητα, πρακτικές θεωρήσεις και προοπτικές. Στο ανθολόγιο: Χάρης, Κ. Π., Πετρουλάκης, Ν. Β., Νικόδημος, Σ. (Επιμέλεια). *Πρακτικά του Θ' Διεθνούς Παιδαγωγικού Συνεδρίου* (Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας 1999), με θέμα: «*Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και διαβίου μάθηση: Διεθνής εμπειρία και ελληνική προοπτική*» (σελ. 69-76). Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος. Αθήνα: εκδ. Ατραπός.

Τρούλης, Γ. Μ. (1996). Εκπαίδευση των εκπαιδευτικών σε μια ενωμένη Ευρώπη: Σκιαγράφηση του ρόλου τους – Κύριοι άξονες της εκπαίδευσής τους. Στο ανθολόγιο: Κοσμόπουλος, Α., Υφαντής, Α., Πετρουλάκης, Ν. (Επιμέλεια). *Πρακτικά του 5^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου* (Πάτρα, 1991), με θέμα: «*Η Εκπαίδευση στην Ενωμένη Ευρώπη*» (σελ. 312-323). Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τσαούσης, Δ. Γ. (1999). Το ελληνικό Πανεπιστήμιο στην πορεία προς την κοινωνία της γνώσης (Εισήγηση στο Συνέδριο του Πανεπιστημίου Κρήτης με θέμα: «*Μεταρρυθμίζοντας την Πανεπιστημιακή Παιδεία*», Ρέθυμνο, 22-23.10.1998). Πρόγραμμα Μετα-Υποχρεωτικής Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΜΥΕΚΠΟ) (Επιστημονικός Υπεύθυνος: Καθηγητής Δ. Γ. Τσαούσης). Ενημερωτική έκθεση 35. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας. Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ).

Χασάπης, Δ. (2000). *Σχεδιασμός, Οργάνωση, Εφαρμογή και Αξιολόγηση Προγραμμάτων Επαγγελματικής Κατάρτισης. Μεθοδολογικές Αρχές και Κριτήρια Ποιότητας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Weare, K., Gray, G. (2000). *Η προαγωγή της ψυχικής και συναισθηματικής υγείας στο σχολείο. Εγχειρίδιο για εκπαιδευτικούς*. Πρόλογος, διασκευή και επιμέλεια έκδοσης, προσαρμογή μετάφρασης: Κ. Σώκου. Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας – Γραφείο Ευρώπης. Ινστιτούτο Υγείας του παιδιού. Τομέας Προαγωγής της Υγείας στα σχολεία. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.